

ОСОБЛИВОСІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

канд. пед. наук, доцент *Коренева І. М.*

Україна, м. Глухів, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, кафедра теорії і методики викладання природничих дисциплін, докторант

ARTICLE INFO

Received 02 March 2018

Accepted 16 March 2018

Published 12 April 2018

KEYWORDS

Education for Sustainable Development,
Training for Teachers,
Europe and North America,
Education in Canada,
Education in Poland,
Education in Belarus

ABSTRACT

The article presents the peculiarities of education for the sustainable development of such world regions, which differ in local history, political and cultural traditions, manifestations of "instability": sub-Saharan Africa, the Asia-Pacific region, Arab states, Latin America and the Caribbean, Europe and the North America. Three types of countries have been identified and characterized by the levels of implementation of the ESD in the national educational systems and training systems of educators in the region of Europe and North America.

© 2018 The Author.

Вступ. Освіта для сталого розвитку (ОСР) з окремого напрямку освітньої діяльності стає обов'язковою властивістю самої освіти, визначає її мету, є засобом досягнення інклюзивної, справедливої і якісної освіти. ОСР стає перетворювальною освітою, адже вона вимагає переорієнтувати всю освітню систему у напрямі сталого розвитку. Вона стосується основ викладання і навчання, і не може вважатися простим доповненням до існуючої системи освіти [7]. ОСР трансформується в нову освітню концепцію, що орієнтована на майбутнє. Однією з основних рис освіти для сталого розвитку стає її випереджувальний характер, формування критичного і системного мислення для майбутнього, а також врахування регіональних особливостей суспільного розвитку. В даний час не існує універсальної світової моделі освіти в інтересах сталого розвитку адже, попри чітку визначеність цілей сталого розвитку, в кожній країні існують свої освітні підходи, що залежать від рівня економічного розвитку, релігійних та культурних переконань в країні. Тож кожна країна має розробити свої пріоритетні заходи виходячи з екологічних, економічних та соціальних умов для реалізації освіти в інтересах сталого розвитку. А міжнародний профіль ОСР формується такими державами, що концептуально та фінансово підтримали десятиліття освіти для сталого розвитку (ДОСР), як Японія, Швеція, Німеччина, Нідерланди, Канада [6].

Отже, метою статті є розкриття регіональних особливостей освіти для сталого розвитку в світі на основі виокремлених ООН регіонів.

Основна частина. Незважаючи на те, що проблематика сталого розвитку та впровадження ОСР є всесвітньою, регіональні прояви «несталості» в світі є дуже різноманітними. Їхніми причинами є місцева історія, політичні, культурні традиції регіону. Тому регіональні стратегії з освіти для сталого розвитку повинні відображати цю специфіку регіонів світу. У зв'язку з цим ООН було визначено такі регіони, що відрізняються специфікою розвитку країн, завданнями з досягнення в них сталості та рівнем впровадження освіти для сталого розвитку [8]:

1) *Африка на південь від Сахари* (ключовими викликами є боротьба з бідністю, з епідемією захворювань на ВІЛ/СНІД, підвищення якості людського життя (покращення санітарно-гігієнічних умов, подовження тривалості життя, забезпечення освіти населення, припинення деградації природних ресурсів, тощо)). Таким чином, у цьому регіоні переорієнтація освіти на шляхи сталого розвитку потребує посилення діяльності з розвитку людського потенціалу (подолання бідності шляхом забезпечення якісною базовою освітою всього населення, розвитку громади та інформування громадськості щодо необхідності переходу на принципи сталого розвитку). Оскільки африканські країни все ще перебувають в

процесі визначення систем освіти, то важливим напрямком впровадження ОСР є розвиток її державної підтримки. Важливими темами ОСР для цього регіону є: взаємозв'язок між бідністю та деградацією навколишнього середовища; здоров'язбереженням та продовольчою безпекою; освіта в галузі ВІЛ/СНІДу, грамотність, забезпечення миру та дотримання прав людини; формування лідерства для впровадження ОСР; важливість знань корінних народів для СР, визначення та подолання справжніх причин «несталого» розвитку (соціальна нерівність, корупція, нераціональне використання ресурсів, подолання колоніальної спадщини, тощо);

2) *Азіатсько-Тихоокеанський регіон* (ключовими викликами є велика етнічна, релігійна та лінгвістична різноманітність, велика чисельність населення на необхідність освіти підлітків у сфері репродуктивного здоров'я, міграція населення, відсутність громадянства, дотримання прав людини, збройні конфлікти, гендерна нерівність (особливо щодо освіти та ролі жінок), втрата знань корінних народів, великий географічний розмір країн, що породжує труднощі у комунікації між територіями (особливо це стосується острівних держав), обмежений доступ до професійної освіти, зростаюча кількість повторюваних стихійних лих, що створюють тимчасові та тривалі проблеми в економічному, соціальному та екологічному розвитку країн, тощо). У зв'язку з цим, освіта для сталого розвитку в цьому регіоні вимагає підтримки урядів та впровадження ОСР в національні плани розвитку і має прогрес там, де ця підтримка існує, та там, де вона відповідно фінансується (як правило з боку країн-донорів). Крім того, мало уваги в країнах цього регіону приділяється розробці матеріалів та інструментів ОСР для неформальної та формальної освіти. У зв'язку з тим, що ОСР є міжсекторальною ініціативою (підтримується громадськими організаціями, різними міністерствами урядів) діяльність з ОСР в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні важко зкоординувати і чітко визначити її єдиний вектор розвитку;

3) *арабські держави*. За останні 20 років, у Арабському регіоні були досягнуті значні досягнення у сфері сталого розвитку, зокрема у освіті, охороні здоров'я та підвищенні рівня життя. Тим не менш, ряд проблем СР, які потрапляють у три взаємопов'язаних категорії - економічні, соціальні та екологічні – все ще мають місце в арабських країнах. Прикладами є: відсутність миру та безпеки, продовження іноземної окупації на деяких арабських землях, бідність, неграмотність, зростання населення, боргові навантаження в деяких країнах, опустелювання, боротьба з посухами, дефіцит води та пов'язані з цим сільськогосподарські проблеми, гендерна нерівність; недостатня освіта про ВІЛ та СНІД, брак екологічної обізнаності та відсутність системних заходів з охорони природи, що призводить до підвищення рівня забруднення навколишнього середовища, погіршення стану навколишнього середовища у всіх його формах; зменшення біорізноманіття. Несталі моделі споживання також суттєво посилюють деградацію навколишнього середовища. Практично всі країни арабського регіону підтримали ДОСР, і досягнення з ОСР в країнах цього регіону стосуються переважно сфери формальної освіти. Вищезазначені проблеми та їх взаємозв'язок визначили шляхи розвитку ОСР в цьому регіоні: впровадження ОСР в освітню політику держав; регіональна співпраця у сфері ОСР; управлінська освіта з ОСР та впровадження нових управлінських та організаційних засад та методів у приватному та державному секторах, повне охоплення дітей та молоді освітою; інтегрування цінностей та традицій арабських держав у планування та здійснення ОСР; розробка навчальних програм та навчальних матеріалів з ОСР; посилення частки ОСР у неформальній та інформальній освіті; посилення ролі негромадських організацій у поширенні ОСР; участь міжнародних організацій та органів у розробці та впровадженні ОСР, тощо;

4) *Латинська Америка та Карибський басейн* (ключовими викликами регіону є високі темпи приросту населення, повільні темпи скорочення бідності та пов'язана з цим соціальна несправедливість у наданні якісної освіти, доступу до питної води, електроенергії, рівня охорони здоров'я, що приводить до зростання злочинності, насильства та пригнічення корінних народів). Важливим завданням в контексті СР цього регіону є збереження біологічного різноманіття, адже цей регіон є одним з найбагатших за біологічним різноманіттям (природні екосистеми Бразилії, Колумбії, Еквадору, Мексики та Перу є мають глобальне значення та відіграють важливу роль у регулюванні глобального клімату). Регіон є уразливим до екстремальних кліматичних явищ, таких як циклони, пожежі та посухи. Малим островам в Карибському басейні, крім того, загрожує затоплення територій через зростання рівня Світового океану. Виробництво біопалива в регіоні Латинської Америки та Карибського басейну призводить до знищення тропічних лісів. Специфічні проблеми, пов'язані зі СР визначають напрямки ОСР в цьому регіоні: залучення до ОСР лідерів-управлінців, що приймають важливі рішення у розвитку держави; посилення діяльності неурядових громадських організацій та їхнього впливу на формування освітньої політики держав. Головною тематикою ОСР мають стати екологічні проблеми, міжкультурна взаємодія, мир, права людини,

зменшення бідності, здоров'я, освіта про ВІЛ/СНІД, освіта в галузі гендерної рівності, підвищення загальної грамотності, тощо. У 2006 році на конференції ООН «Побудова освіти для сталого розвитку в Латинській Америці та Карибському басейні (*Building an Education for Sustainable Development in Latin America and the Caribbean*)» (Сан-Хосе, Коста-Ріка) було прийнято рішення про розробку Регіональної стратегії ДОСР для регіону Латинської Америки та Карибського басейну (*LAC Regional Strategy*). Стратегія базується на спільному баченні того, що за десятиріччя за допомогою державної освітньої політики кожної країни та активної участі педагогів регіон зможе сприяти протидії гострим процесам забруднення та знищення навколишнього середовища і матиме значний прогрес у побудові справедливих і стійких товариств. Крім названої стратегії, в регіоні функціонують такі дотичні до ОСР програми як Регіональний проект з освіти для Латинської Америки та Карибського басейну (*PRELAC*) та програма Латинської Америки та Карибського басейну з екологічної освіти (*PLACEA*);

5) *Європа та Північна Америка* є регіоном, що характеризується різноманітністю культур та політичних і соціально-економічних умов. Основними темами СР в регіоні є скорочення бідності, громадянство, мир, етика, відповідальність у місцевих та глобальних контекстах, демократія та управління, правосуддя, безпека, права людини, здоров'я, гендерна рівність, культурне різноманіття, сільський та міський розвиток, економіка, моделі виробництва та споживання, корпоративна соціальна відповідальність, охорона навколишнього середовища, зміна клімату, запобігання негативним проявам розвитку суспільства, управління природними ресурсами, біологічне та ландшафтне різноманіття. Європа та Північна Америка є лідерами у просуванні ОСР та впровадженні цінностей СР, адже саме ці концепції мають «західне» походження. У більшості країн регіону створені освітні системи, в яких працюють професійні педагоги, забезпечується доступ до базової освіти та надаються рівні права на освіту для всіх, досягається високий рівень грамотності, розвинений науковий потенціал та забезпечується участь громадянського суспільства. Рушійною силою для розвитку ОСР в регіоні стала Стратегія ЄЕК ООН з освіти для сталого розвитку, прийнята у 2005 році. Стратегія визначає низку цілей, що лежать в основі регіонального впровадження ОСР (наприклад, забезпечення політичної підтримки ОСР, сприяння розвитку СР через усі форми навчання, формування в освітньому секторі компетенцій педагогів з ОСР, розробка інструментарію та матеріалів для ОСР, сприяння дослідженням та розвитку ОСР, сприяння використанню знань корінних народів та зміцненню співпраці з ОСР в регіоні ЄЕК ООН). Тим не менше, у цьому відношенні все ще існують проблеми із впровадженням ОСР, в основі яких лежать важливі економічні та соціально-політичні відмінності країн. Особливо це стосується країн Південно-Східної Європи (ПСЄ) та країн Східної Європи, Кавказу та Середньої Азії (СЄКСА). Головними проблемами ОСР в цих країнах є розуміння відмінності між ЕО та ОСР, змістове тлумачення ОСР, відсутність належних навчальних матеріалів, неефективне використання можливостей вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ, брак кваліфікованих педагогів та недостатня обізнаність, а також відсутність міжвідомчої та багатосторонньої співпраці з ОСР. В цьому регіоні «вузьким» проблемним місцем розвитку ОСР визнана підготовка педагогів та формування у них компетентностей з ОСР.

Таким чином, регіональні аспекти з проблем сталого розвитку та освіти для сталого розвитку показують, що в кожному регіоні є свої особливості. Ці відмінності відображають традиції політичного управління кожної держави. У той же час очевидними є загальні теми ОСР та її системні моделі, що є спільними для всіх регіонів: подолання бідності та соціальної нерівності, ВІЛ/СНІД, втрата біорізноманіття, енергоощадження, «зелені» технології, стале споживання, підготовка педагогів з ОСР, міждержавна та міжвідомча співпраця тощо.

Підготовка педагогічних працівників, зокрема вчителів, є невід'ємною частиною системи освіти кожної країни. Вона відображає особливості національних систем освіти. А ступінь впровадження освіти для сталого розвитку у вищу педагогічну освіту відображає рівень впровадження самої ідеї сталого розвитку в політику кожної країни. Детальніше розглянемо регіон Європи та Північної Америки, до якого входить і Україна.

Аналіз досвіду країн з ОСР дозволяє виділити три типи країн за рівнями впровадження ОСР в національні системи освіти та підготовку педагогічних працівників Європи та Північної Америки:

- 1) країни, в яких ОСР стала пріоритетом державної освітньої політики і є закріпленою в освітніх національних документах;
- 2) країни, в яких ОСР є пріоритетом, проте вона реалізується всією системою національного законодавства як один із напрямків суспільного розвитку, зокрема у сфері освіти;

3) країни, в яких ОСР фактично не є пріоритетом державної політики, відтак її реалізація є більше декларативною, проте ОСР простежується в деяких державних документах.

Проаналізуємо наведену вище типологію країн і особливості підготовки в них педагогів.

Найвищий рівень впровадження ОСР в систему освіти і педагогічну освіту зокрема, має невелике коло країн Північної і Західної Європи та Північної Америки. До них можна віднести Фінляндію, Канаду, Нідерланди, Швецію, Норвегію та ін. Загалом до цієї групи можна віднести лише близько 30 % країн ЄС [9]. Рівень впровадження ОСР в цих країнах характеризується глибокою інтеграцією проблематики сталого розвитку в систему освіти, розглядом питань ОСР на державному рівні. В країнах, що мають такі підходи до впровадження ОСР, існують національні Стратегії, Плани з освіти для сталого розвитку, досить розгалужена мережа навчальних закладів, що впроваджують ОСР. Рівень її впровадження є загальноінституційним у більшості освітніх установ. Тобто всі аспекти внутрішньої діяльності навчальних закладів та їхні зовнішні зв'язки здійснюються з урахуванням принципів сталого розвитку та освіти для сталого розвитку. Як наслідок, освіта для сталого розвитку є складовою базової підготовки педагогів. Освіта для сталого розвитку в цих країнах акцентується не на здобутті знань про СР, а на формуванні у молоді системи цінностей та трансверсальних навичок. В цих країнах існують чіткі концептуальні розбіжності між ЕО та ОСР, а діяльність, що пов'язана з ОСР носить «емансипаційний» характер – розуміння поняття сталості та вибір власної поведінки в суспільстві та довкіллі здійснюється самими громадянами на основі формування у них цінностей сталого розвитку без нав'язування педагогами системи знань та правил поведінки [99, с.19]. У названих вище країнах існують мережі педагогів, що займаються ОСР, і ці мережі підтримуються державами. Крім того, загальнодоступним є навчально-методичне забезпечення ОСР, що представлено національними мовами країн не тільки у формі посібників, але й дидактичного забезпечення для використання педагогами. ОСР впроваджена на всіх рівнях освіти і здійснюється комплексно на міжпредметній основі: питання охорони природи та екології пов'язуються з соціально-економічною проблематикою.

Для прикладу розглянемо досвід країни, що є визнаним лідером із впровадження освіти для сталого розвитку до загальної системи освіти і яка з небагатьох країн визначає сучасне обличчя ОСР – Канади.

Канада сьогодні є одним із лідерів з освіти для сталого розвитку, впливовою у цій сфері країною з розвинутою постіндустріальною економікою, багатими природними ресурсами і людським капіталом. Канада є федерацією, що складається із 10 провінцій та 3-х територій, що мають виключні повноваження у сфері освіти і всі беруть участь у просвітництві в галузі сталого розвитку. Сталий розвиток та освіта для сталого розвитку широко представлені в політичних документах, планах дій та рамках, встановлених урядами та іншими органами у всій Канаді: від загальнодержавних нормативних документів, документів міністерств освіти та відомств, де детально викладено переконання та стратегії, які охоплюють принципи ОСР, до дуже конкретних планів освіти для сталого розвитку.

У просуванні ОСР провідну роль в Канаді зіграла Рада міністрів освіти Канади, що узгодила ОСР на рівні федерації з міжнародними зусиллями. Зокрема, у 2008 році міністри видали спільну декларацію «Learn Canada 2020», в якій запропонували спільні рамки дій для покращення освіти в Канаді. В цій декларації окреслюється чотири базові елементи навчання протягом всього життя та вказується вісім конкретних напрямів діяльності. Одним з цих напрямів є освіта для сталого розвитку, підвищення обізнаності учнів про сталий розвиток та активне залучення їх до розбудови сталого суспільства. Створена Робоча група з освіти для сталого розвитку розробляє загальноканадський план дій з ОСР. Провідною провінцією з просування ОСР Радою міністрів освіти в Канаді вважається Манітоба. Ще у 2004 році департамент освіти, громадянської опіки та молоді цієї провінції розробив План дій щодо освіти в галузі сталого розвитку для сприяння викладанню та навчанню для сталого розвитку в початкових та середніх навчальних закладах.

Інші провінції та території Канади теж мають вагомі досягнення у сфері ОСР. Наприклад, концепція сталого розвитку не є новою ідеєю для уряду Квебеку: в цій провінції ще у 80-х роках ХХ століття було розроблено заходи для підвищення обізнаності громадян про економічні, екологічні та соціальні принципи СР та життєдіяльність відповідно до ідеї сталого майбутнього. У 2006 році в Квебеку прийнято Закон про сталий розвиток (*Sustainable Development Act*), який запровадив нову систему управління провінції, що базується на

принципах сталого розвитку. До розробки Плану зі сталого розвитку (*Sustainable Development Plan*) було долучено і міністерство освіти, оздоровлення та спорту Квебеку.

Відділ освіти провінції Ньюфаундленд та Лабрадор розробив стратегічні рамки для сприяння освіти для сталого розвитку на різних рівнях. Їхня «Заява про наміри: Створення кращого майбутнього (*The Statement of Intent: Building a Better Tomorrow*)» підтверджує принципи Десятиліття освіти для сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (ДОСР).

В провінції Альберта сталий розвиток також інтегрується цілісно в діяльність уряду: 20-річний стратегічний план уряду Альберти «*Today's Opportunities, Tomorrow's Promise: A Strategic Plan for the Government of Alberta*» підтримує освіту для сталого розвитку, заохочує навчання, здійснює впровадження принципів сталого розвитку у сферах освіти, туризму, сталого використання ресурсів, навколишнього середовища, технологій, дозвілля, культури та ін.

За ініціативою недержавної організації «Навчання для сталого майбутнього (*Learning for a Sustainable Future*)» в Канаді було створено провінційні та територіальні центри з питань сталого розвитку. Їх метою є інтеграція ОСР в навчальні програми та заохочення культури ОСР в Канаді шляхом залучення провінційних і територіальних міністерств, федерального уряду, формальних, неформальних та інформальних секторів освіти, бізнесу та громадських організацій до обговорення та дій щодо просування ОСР. Ці робочі групи з питань ОСР фінансують громадські форуми, надають підтримку оглядам провінційних навчальних програм, розробляють ресурси, планують конференції та створюють веб-сайти ОСР.

Інтеграція концепції сталого розвитку до навчальних програм в Канаді здійснюється шляхом поєднання контенту ОСР з кожною дисципліною та предметом. Наприклад, математика допомагає учням зрозуміти надзвичайно малі величини, що сприяє розумінню та інтерпретації даних про забруднення. Мова та медіа-грамотність дозволяє аналізувати повідомлення засобів масової інформації та рекламу з точки зору безпечного споживання. Історія, як навчальний предмет, навчає зрозуміти концепцію глобальних змін, допомагає учням усвідомити генезис цих змін. Суспільні науки допомагають кращому розумінню таких понять як гендерна рівність, расизм, етноцентризм, розкривають їх вияв у навколишній спільноті та у всьому світі. Навчальні плани в кожній провінції переглядаються та удосконалюються.

Освіта для сталого розвитку в Канаді знайшла своє впровадження у навчальні програми навчання молоді від дошкільця до початкової і середньої освіти. Зокрема, у базовому документі «Про розробку спільної навчальної програми для соціальних досліджень від дитячого садка до 12 класу (*Foundation Document for the Development of The Common Curriculum Framework for Social Studies Kindergarten to Grade 12*)» зазначається така мета освіти «допомогти учням ... стати активними та відповідальними громадянами, що займаються практикою демократичних ідеалів» [12]. У рамках обов'язкових освітніх курсів, наприклад у провінції Ньюфаундленд та Лабрадор, 25 % навчальних завдань присвячено розгляду питань сталості. Велика увага приділяється в навчальних програмах формуванню людських цінностей як ключового компонента сталого розвитку: учні повинні зрозуміти свої права та обов'язки, з тим щоб в повній мірі брати участь в житті суспільства, цінити різноманітність, поважати гідність і підтримувати рівність всіх людських істот, мати почуття соціального співчуття та справедливості. Ці принципи і цілі були використані в якості основи для розробки навчальних програм, підготовки вчителів, а також створення навчальних ресурсів з ОСР.

Уряд провінції Онтаріо на основі проведеного дослідження у 2007 році «*Формування наших шкіл – формування нашого майбутнього: екологічна освіта у школах Онтаріо*» [1] розробив і впровадив рекомендації щодо збільшення обсягів вивчення навколишнього середовища учнями початкової та середньої школи. Серед рекомендацій: інтеграція екологічної освіти до всіх предметів у всіх класах; розробка додаткового курсу для 11 класу, присвяченого екологічній освіті; встановлення стандартів екологічної освіти; тісна співпраця з громадськістю та урядом для покращення екологічної освіти; надання навчальних та ресурсних матеріалів для вчителів та учнів та ін.

Політика впровадження ОСР в навчальні плани початкової і середньої освіти в Канаді має системний характер [14; 13]. Вона впливає на розподіл освітніх і фінансових ресурсів, на процес підготовки вчителів, розробку методичного забезпечення, тощо. Отже, більша частина інформації для просування ОСР в школах вже міститься в навчальних планах та програмах і вчителі можуть сприяти освіті для сталого розвитку за умови їхнього інформування про концепцію сталого розвитку та відповідну методичну підготовку. Тому професійна підготовка до ОСР вчителів в Канаді здійснюється як на етапі їхнього початкового професійного становлення, так і в процесі підвищення кваліфікації. Підготовка до ОСР вчителів в Канаді

характеризується необхідністю виходу за межі окремого предмету, впровадження міждисциплінарних або проблемних підходів до навчання.

Підготовка вчителів забезпечується сектором вищої освіти в Канаді, причому кожна установа розробляє свої власні освітні програми. Програми підготовки вчителів включають інформацію з питань сталого розвитку в змісті окремих курсів, таких як екологічна освіта, відкрита освіта, тощо. Ознайомлення зі сталим розвитком також здійснюється шляхом організації спеціальних лекторіїв, семінарів, літніх програм та інших форм підготовки вчителів у Канаді. Сам контент ОСР залежить від особливостей навчального закладу, спеціальності та індивідуальних інтересів студентів.

Підвищення кваліфікації вчителів у питаннях сталого розвитку забезпечують Міністерства та відомства освіти, асоціації та спілки учителів та шкільні ради, найчастіше у співпраці з некомерційними громадськими організаціями. У більшості провінцій є волонтерські асоціації чи мережі викладачів, які підтримують екологічну освіту через професійний розвиток вчителів та створення мереж. Наприклад, у провінції Британська Колумбія створена мережа навчальних закладів для педагогів з екології та охорони природи. Ця мережа сприяє покращенню доступу до навчальних програм, інформації у сфері екологічної освіти, допомагає налагодити взаємини між формальною та неформальною освітою у сфері довкілля.

Уряд провінції Манітоба, з метою професійного розвитку вчителів щорічно проводить семінари, присвячені навчання у сфері ОСР, розробляє та викладає у вільний доступ для користування велику кількість презентацій для шкіл з проблематики ОСР, надає фінансові стимули для шкіл з метою просування ОСР у вигляді грантів, тощо.

Високий рівень впровадження освіти для сталого розвитку мають і інші країни Європи: Латвія, Литва, Кіпр, Франція та ін. В них ОСР сьогодні виходить на загальнодержавний рівень та стає головним напрямом реформування освіти. ОСР в цих країнах є невід'ємною частиною базової підготовки учнів в усіх школах та інших навчальних закладах. Ці країни мають міцні традиції екологічної освіти і базують розвиток ОСР саме на ЕО.

Наступну групу країн складають країни Східної і Південно-Східної Європи: Польща, Сербія, Хорватія, Македонія та ін. Ці країни підтримали ОСР на державному рівні, проте не мають окремої національної Стратегії чи Плану з освіти для сталого розвитку. ОСР реалізується системою їхнього законодавства як один з напрямів розвитку суспільства. В цих країнах спостерігається як міждисциплінарний так і однодисциплінарний підхід до реалізації ОСР в загальноосвітній школі. У вищій школі ОСР реалізується під час професійної підготовки фахівців з природничих наук та професій, що пов'язані із питаннями екологічної безпеки (ветеринарія, гірнична справа, лісове господарство та ін.). Прикладом такого рівня просування ОСР в країні може бути Польща. Розглянемо її особливості.

Загальновідомо, що сталий розвиток є особливою моделлю соціально-економічного розвитку суспільства, яка може дати відповіді на багато викликів сьогодення. У Польщі склалася система законодавства, що забезпечує реалізацію концепції сталого розвитку. Зокрема, у Конституції Польської республіки (*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*) [3] статті 5 та 74 визначають обов'язок держави щодо забезпечення захисту навколишнього середовища, екологічної безпеки нинішніх та майбутніх поколінь та інформування населення про стан навколишнього середовища. Освіта для сталого розвитку так чи інакше включена до проектів п'яти з дев'яти стратегій, створених шляхом прийняття Стратегічного плану розвитку Польщі. Документація зобов'язує враховувати конституційний принцип сталого розвитку в усіх стратегіях та програмах розвитку. Освіта для сталого розвитку відповідно до існуючих настанов (Основи навчальної програми та Національної системи кваліфікацій) повинна бути включена до навчальних програм дошкільної освіти, ранньої школи, початкової та середньої освіти. Наприклад, на рівні гімназії контент сталого розвитку відповідно до навчальних програм інтегрований до наступних предметів: біологія, географія, суспільствознавство, етика, основи підприємництва, історія, література, мистецтво, основи сімейного життя, інформатика [4].

У вищій освіті контент сталого розвитку розглядається переважно під час підготовки фахівців з природничих наук, ветеринарії та лісового господарства [5].

У школах та університетах розглядаються такі питання сталого розвитку як сучасні технології, екологічні проблеми, економіка та суспільство, а також економічний розвиток, що не завдає шкоди навколишньому середовищу. Також заохочуються цінності сталого розвитку, зокрема інновації, повага до навколишнього середовища та культурна толерантність. Зміст сталого розвитку частіше згадується в дослідженнях природничого характеру. Сталість у школах найчастіше є змістом соціальних досліджень, географії, біології та підприємництва, а у

вищих навчальних закладах враховується в таких предметах, як охорона навколишнього середовища, соціальна політика, економіка та навколишнє середовище, макроекономіка.

Проведені у 2012 році державні дослідження рівня впровадження освіти для сталого розвитку (ОСР) в систему освіти Польщі [2] засвідчили, що погляди учнів та вчителів з точки зору питань та цінностей є наступними. Найчастіше вчителі в межах ОСР піднімають такі питання, як сучасні технології, інновації та повага до навколишнього середовища, екологічні проблеми, економіка та суспільство, а також економічний розвиток, що не шкодить навколишньому середовищу. Більшість опитаних вчителів (68 %) стверджують, що вони не зобов'язані проводити освіту для сталого розвитку. 29 % вчителів початкової та середньої школи та 33 % вчителів гімназій вважають, що вони зобов'язані проводити ОСР за основними принципами програми. Більшість вчителів природничих наук (61 %) зобов'язані внести зміст, пов'язаний зі сталим розвитком до навчальних програм. Лише на рівні університетів є чіткі вимоги з боку керівництва щодо впровадження ОСР та концепту СР до навчального процесу.

Дані опитування свідчать, що питання освіти для сталого розвитку найчастіше включаються до програм з географії, соціальних досліджень, біології та підприємництва, а також курсів природничих наук (навколишнє середовище, екологія), соціальних досліджень (соціологія, туризм, теорії безпеки) та економіки (макроекономіка, маркетинг).

Отже, у структурі ОСР Польщі немає структурної вертикальної організації; співпраця у сфері ОСР потребує посилення у реалізації спільних програм між Міністерством охорони навколишнього середовища, Міністерством освіти, Міністерством закордонних справ, Міністерством науки і вищої освіти. На місцевому рівні в Польщі встановлена широка, неформальна співпраця між організаціями та установами, що займаються питаннями освіти в інтересах сталого розвитку, проте недостатньою видається співпраця в області ОСР між вчителями та неурядовими організаціями. В цілому ступінь упровадження ОСР на рівні шкіл варіюється і за браком інформації ситуація потребує подальших досліджень. В Польщі існує мережа регіональних координаторів, створена в рамках проекту Центру освіти для розвитку. Метою центру є просування глобальної освіти в окремих школах. Ця мережа може бути використана для популяризації ОСР у школах. Крім того, в Польщі створено численні інтернет-платформи, де пропонуються матеріали, навчально-методичні посібники для навчання в області ОСР. Вони стають все більш популярними серед вчителів. Проте, тільки 14 % вчителів і викладачів, а також 7 % школярів і студентів визнали, що їх навчальна установа має платформи й мережі, що використовуються для навчання в інтересах сталого розвитку [2].

Третю групу країн складають країни Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії: Армения, Азербайджан, Білорусія, Грузія, Казахстан, Російська Федерація, Узбекистан, Україна та ін. У більшості цих країн ОСР визнається на рівні держави, проте державна фінансова підтримка є незначною. Переважна більшість досягнень у сфері ОСР здійснюється за рахунок фінансової підтримки з боку міжнародних організацій. Розвиток ОСР здійснюється за рахунок ЕО, тому існує недооцінка соціально-економічних питань розвитку в концепті ОСР, у зв'язку з цим практично немає концептуальних відмінностей між ЕО та ОСР. Питання ОСР включені в навчальні програми з екології, соціальних досліджень, економіки, природничих наук. Країни цієї групи не використовують загальноінституційний і міжпредметний підхід до реалізації ОСР в навчальних закладах. Діяльність, що пов'язана з ОСР часто носить адміністративний, «інструментальний» характер [9, с.19], що передбачає використання навчальних стратегій з метою зміни поведінки учнів шляхом нав'язування вже визначених установок сталого розвитку. Крім того, в цих країнах ОСР не стала частиною професійної підготовки та перепідготовки педагогів, керівників навчальних закладів. Недостатньою є кількість навчальних і методичних матеріалів з ОСР, а також наукових досліджень у сфері освіти для сталого розвитку, особливо в процесі педагогічної освіти.

Для прикладу можна навести досвід Білорусії, яка є однією з країн-лідерів цієї групи у просуванні ОСР. У 2007 році в цій країні створено Міжвідомчу координаційну раду з ОСР при Міністерстві освіти Білорусії, а у січні 2012 року затверджено *Національний план дій з реалізації Стратегії ЄЕК ООН для ОСР*. Освіта для сталого розвитку в Білорусії є частиною державної політики у сфері сталого розвитку. Наприклад, у розділі 4.4 «Освіта для сталого розвитку», що міститься у «Національній стратегії сталого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2030 року» (2015 р.) [10], зазначається: «Стратегічна мета – сформувати якісну систему освіти, яка повністю відповідає вимогам постіндустріальної економіки і сталому розвитку країни». Так, в Білорусії заохочується створення закладами

освіти власних місцевих стратегій сталого розвитку. Такі стратегії мають більше 120 місцевих і шкільних товариств.

Зокрема, відповідно до звіту Білорусії з реалізації Стратегії ЄЕК ООН «Освіта для сталого розвитку» за період 2015-2017 роки [11] 20 навчальним закладам та організаціям присвоєно статус Ресурсних центрів комплексної підтримки практик ОСР та визнано їхній внесок в ОСР вагомим на державному рівні. Всі ці Ресурсні центри є членами *Партнерської мережі шкіл сталого розвитку*, яка була створена в Білорусії у 2008 році за підтримки федерального уряду Німеччини.

Частково загальноінституційний підхід до ОСР реалізується в окремих школах, які отримали сертифікацію «Білий лелека» на відповідність системі екологічного менеджменту. Сьогодні 4 ресурсних центра і 14 інших закладів загальної середньої освіти мають таку сертифікацію і приділяють велику увагу екологічній освіті персоналу, учнів та екологічній просвіті населення.

Важливого значення в Білорусії приділяється розкриттю таких ключових тем ОСР як громадянськість, мир, етичність, відповідальність в локальному і глобальному контексті, демократія і управління, справедливість, безпека, права людини, охорона здоров'я, гендерна рівність, культурне, ландшафтне та біологічне різноманіття, розвиток сільських і міських територій, економіка, стилі виробництва та споживання, корпоративна відповідальність, охорона довкілля, управління природними ресурсами. Кожна з цих тем так чи інакше враховується в навчальному процесі формальної та неформальної освіти, окремих курсах і шкільних предметах.

Проте на сьогодні можна говорити про наявність лише елементів ОСР в Білорусії в програмах професійної підготовки та перепідготовки педагогів. Системного підходу у цій сфері не спостерігається.

Висновки. Отже, здійснений огляд розвитку ОСР в світі дозволяє виділити такі висновки щодо ОСР у країнах:

1) провідним фактором успіху впровадження ОСР в кожній державі є політична воля та підтримка з боку керівних органів країни (з 2005 по 2015 роки 91 % країн ЄЕК ООН отримали державну підтримку впровадження Стратегії ЄЕК ООН з освіти для сталого розвитку, що дозволило досягнути суттєвих результатів у виконанні завдань Стратегії);

2) значного успіху за період ДОСР вдалось досягнути у таких сферах як: інтегрування ОСР у політику (більше 90 % країн-членів регіону ЄЕК ООН впровадило ОСР в національні освітні документи і освітню політику, вказавши, що сьогодні освіта є необхідною умовою сталого розвитку країни); інтегрування в навчальні плани (84 % країн ЄЕК ООН впровадило ОСР у навчальні плани переважно на рівнях початкової та загальної середньої освіти (проте часто в такому впровадженні найбільшу увагу приділяється природоохоронному контенту); підготовка навчально-методичного забезпечення з ОСР; створення мереж з ОСР [9, с.7-8];

3) не дивлячись на суттєвий прогрес з ОСР в регіоні ЄЕК ООН, не вдалось досягнути засвоєння знань, навичок і цінностей сталого розвитку на всіх освітніх рівнях. Особливо це стосується вищої освіти, а також рівнів неформальної та інформальної освіти.

4) просування ОСР у неформальній та інформальній освіті здійснюється переважно недержавними громадськими організаціями;

5) важливими факторами у просуванні ОСР в державах є відображення проблематики сталого розвитку в шкільних планах, підготовка педагогів для впровадження ОСР та розвиток ОСР у професійно-технічній фаховій освіті;

6) утвердилось визнання того, що ОСР є метою освіти, що потребує більш глибокої реалізації стратегії її впровадження, підготовки нових планів з ОСР, підтримки наукових досліджень з ОСР, а також проведення моніторингу стану ОСР в країнах;

7) пріоритетними сферами розвитку ОСР є впровадження загальноінституційних підходів у закладах освіти за рахунок реалізації шкільних планів з ОСР; розвиток ОСР у вищій педагогічній освіті; розвиток професійно-технічної освіти в контексті сталого розвитку; співпраця і мережевість з ОСР; організація наукових досліджень зі СР та ОСР, тощо.

Таким чином, досвід впровадження ОСР у національні системи освіти держав світу дає можливість виокремити деякі його аспекти, що могли б відображати й українську специфіку проблем сталого розвитку. А також адаптувати найкращий світовий досвід ОСР до реалій нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bondar, R. (Ed.). (2007) Shaping Our Schools Shaping Our Future Environmental Education in Ontario Schools. Retrieved from: <http://www.edu.gov.on.ca/curriculumcouncil/shapingSchools.pdf>
2. Ekspertyza dotycząca edukacji dla zrównoważonego rozwoju w Polsce. Raport końcowy. Retrieved from: https://www.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/Ekspertyza_dotyczaca_edukacji_dla_zrownowazonego_rozwoju_w_Polsce.pdf
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Retrieved from: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483>
4. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. Retrieved from: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000131>
5. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego. Retrieved from: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20112531520>
6. Tilbury, D. (2010). Are we learning to change? Mapping global progress in education for sustainable development in the lead up to 'Rio Plus 20'. *Global Environmental Research*, 14(2), 101–107
7. UN (2014) Aichi-Nagoya Declaration on Education for Sustainable Development. Retrieved from: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5859Aichi-Nagoya_Declaration_EN.pdf
8. Wals, A. (Ed.). (2009) Review of Contexts and Structures for Education for Sustainable Development: Learning for a sustainable world 2009. Paris: Printed in the workshops of UNESCO
9. СЕК ООН – Європейська економічна комісія ООН (2007) Учимся друг у друга: досягнення, проблеми і перспективи: Шестая конференция министров "Окружающая среда для Европы" (Белград, Сербия, 10-12 октября 2007 года). Retrieved from: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/01_Typosite/ProgressPhaseIru.pdf
10. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 года. Режим доступа: <http://www.minpriroda.gov.by/ru/nsur2020-ru/>
11. Отчет за 2015-2016 гг. и за истекший период 2017 года о прогрессе по приоритетным областям действий Стратегии ЕЭК ООН для образования в интересах устойчивого развития. Представлен Республикой Беларусь. Режим доступа: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxha2NpYXNsZWJjZWxvdmVrYXxneDo1NmQ5ODJiNTkyOGU0MDlm>
12. CMEC - Council of Ministers of Education, Canada (2000). Foundation Document for the Development of The Common Curriculum Framework for Social Studies Kindergarten to Grade 12 (2000). Retrieved from: <https://www.wncp.ca/media/38753/ssfoundation.pdf>
13. CMEC - Council of Ministers of Education, Canada (2010). Background – Developing a Pan-Canadian ESD Framework for Collaboration and Action. Education for Sustainable Development Working Group (ESDWG). Retrieved from: <https://www.cmec.ca/Publications/Lists/Publications/Attachments/222/ESD-collaboration-action.pdf>
14. CMEC - Council of Ministers of Education, Canada (2010). Report to UNECE and UNESCO on Indicators of Education for Sustainable Development. Report for Canada 2007-2010. Retrieved from: <https://www.cmec.ca/Publications/Lists/Publications/Attachments/265/esd-canada-report-2007-2010-en.pdf>